

Széchenyi István Egyetem
Közúti és Vasúti Járművek Tanszék

Dr. Nagy Vince:

J Á R M Ű V E K

kézirat

Győr, 2002

Dr. Nagy Vince:

KÖTÖTTPÁLYÁS JÁRMŰVEK

Tartalom:

1. A kötöttpálya felépítményének műszaki jellemzői
2. Pályahibák
3. A kerékpár geometriai jellemzői
4. Kerékprofil
5. A jármű mozgásai
6. A jármű kisiklások csoportosítása
7. A jármű haladása egyenes pályán
8. A jármű kisiklások modellezése és számítása
  - 8.1. Statikus modell
  - 8.2. A kisiklás határesetek
  - 8.3. A kisiklás elleni biztonság
9. Geometriai vizsgálat
10. Statikus erőtani vizsgálat
11. A pályára engedélyezett maximális sebesség
12. A pálya dinamikai hatása a járműre
13. Sínillesztésen való áthaladás
14. Dinamikus erőtani vizsgálat
15. A szélnyomás okozta dinamikus oldalterhelés
16. Feldőlés elleni biztonság

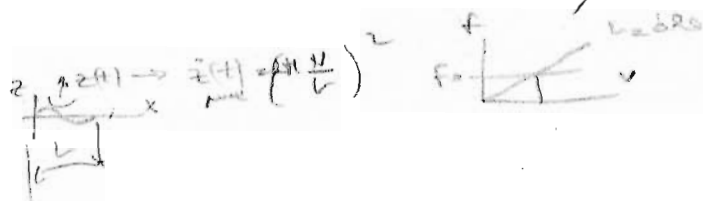
1. A kötőpálya felépítményének műszaki jellemzői

- Tengelyterhelés (tengelynyomás)
- Nyomtáv
- Emelkedő, lejtő
- Pályaív, átmeneti ív
- Tülemelés
- Nyombővítés, nyomszűkítés
- Pályára megengedett maximális sebesség
- Folyóméter terhelés

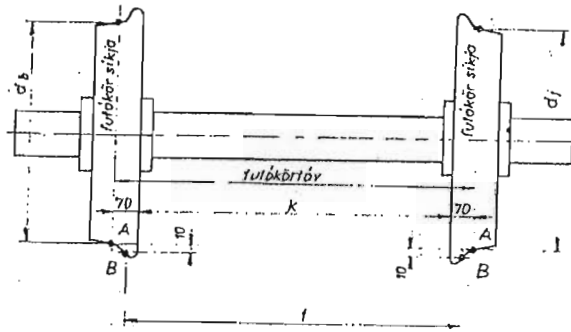
Handwritten notes:
 - görbület
 - tülemelés

2. Pályahibák

- Hullámos sínkopás
- Ferde sínkopás
- Sínvég lehajlás
- Dinamikai hatások

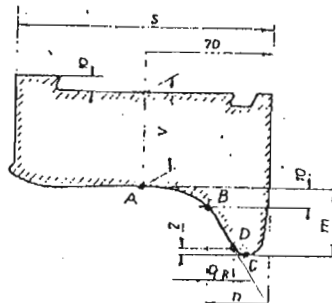

3. A kerékpár geometriai jellemzői

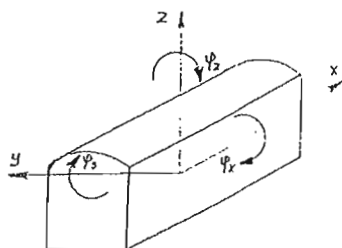
Kerékpár fő méretei

4. Kerékprofil

Kerékprofil jellemző pontjai

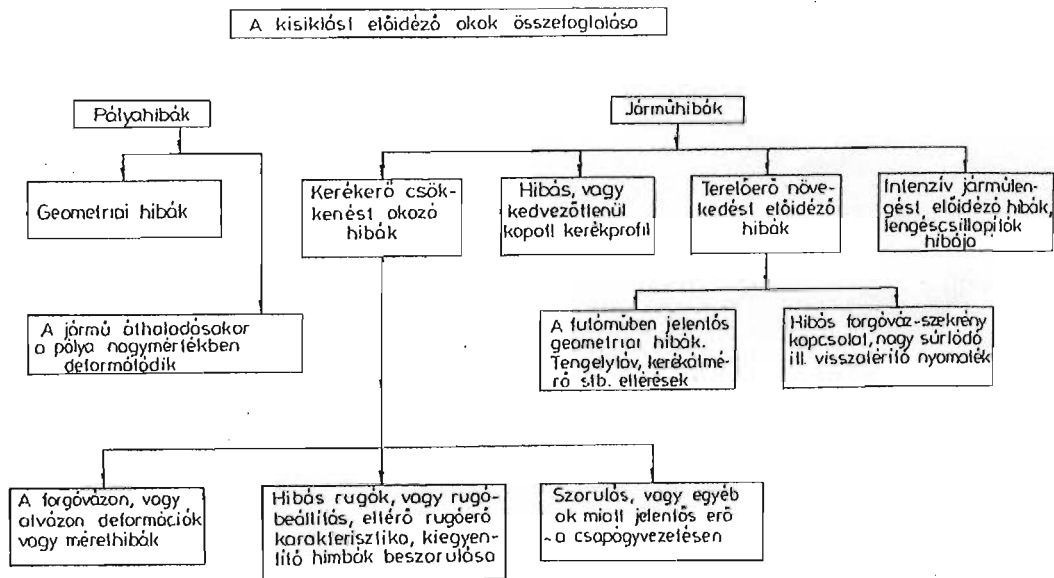
5. A jármű mozgásai

- x - rángatás
- y - szitálás
- z - rázás
- ψ_x - támolygás
- ψ_y - bólintás
- ψ_z - kigyózás

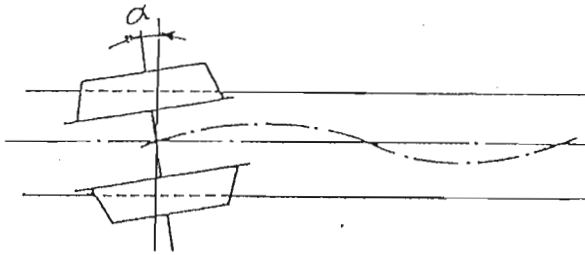
6. A jármű kisiklások csoportosítása

- A sajátosságok alapján a kisiklás lehet:
    - statikus
    - dinamikus
  - A pálya különböző szakaszain
    - egyenesben
    - ívben
    - átmeneti ívben
    - pályafelépítményi szerkezeten (váltó, kereszteződés)
  - Az előidéző okok alapján a kisiklás oka lehet:
    - rendkívül dinamikus hatás (ütközés)
    - pálya vagy jármű károsodás (sintörés, keréktörés)
    - adott sebesség túllépés
    - pálya és járműfenntartási hiányosság (rugólapptörés, nyomkarima élesedés, váltó hiba)
    - jármű nem megengedett pályán közlekedése (geometria, terhelés)
- Általában egy-egy konkrét esetben több ok egyidejű fellépése jelent gondot.
- Felelősség szerint:
    - konstrukciós
    - pályafenntartási
    - járműfenntartási
    - forgalmi okok

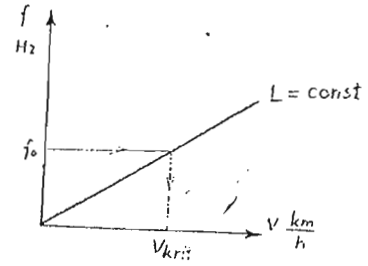
7. Jármű haladása egyenes pályán

Színusz futás

$$f = \frac{V}{L} = \frac{\text{jármű sebesség}}{\text{hullámhossz}} \text{ Hz}$$

$$L = 2\pi \sqrt{\frac{R \cdot a}{i}}$$

R - kerékfutókör sugár

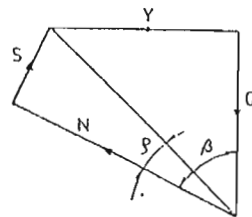
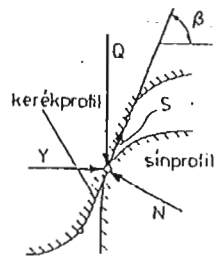
i - futófelület lejtés

2a - futókör síkok távolsága

8. A jármű kisiklások modellezése és számítása

Többféle, eltérő modellel végezhető

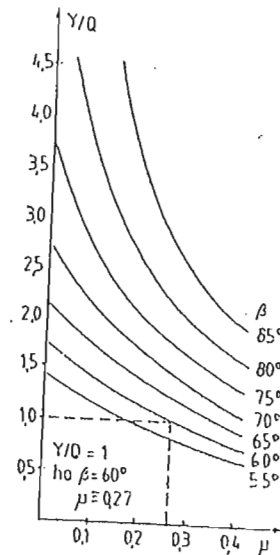
8.1. Statikus modell

8.2. A kisiklás határesetc

$$\frac{Y^*}{Q} = \frac{\operatorname{tg} \beta - \mu}{1 + \mu \cdot \operatorname{tg} \beta}$$

Y/Q a nyomkarima hajlásszögek és a μ függvényében:

Kisiklás mindaddig nem következik be, amíg a terelőerő Y kisebb, mint a függőleges kerékerő.

8.3. A kisiklás elleni biztonság:

$$B = \frac{Y^*}{Y_e} = \left[\frac{Q}{Y_e} \cdot \frac{\operatorname{tg} \beta - \mu}{1 + \mu \operatorname{tg} \beta} \right] \quad (1)$$

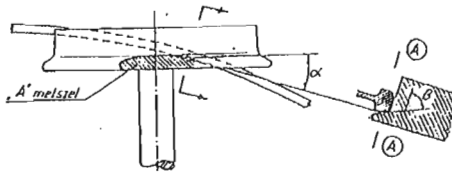
Y^* - a kisiklás határesetében érvényes terelőerő

Y_e - a valóságban fellépő terelőerő (számítással vagy méréssel meghatározott)

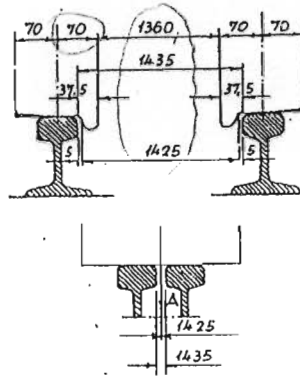
Kis sebesség és jelentős pálya- vagy járműhiba miatt bekövetkező kisiklás = statikus vizsgálat (időben állandó)

Az ívben haladó jármű kisiklásához a járműlengés is hozzájárul = dinamikus vizsgálat (időbeli alakulás).

9. Geometriai vizsgálat

A kerék és a sín kapcsolata pályáívbén

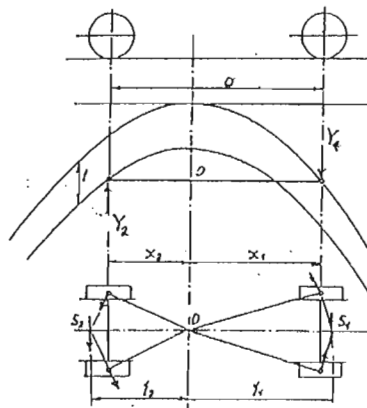

Geometriai vizsgálat alapja

A kerékpár és a vágány geometriai kapcsolata

10. Statikus erőtani vizsgálat

Kis sebességgel pályáívbén haladó jármű esetén a kerék-sín kapcsolatban keresztirányban fellépő erők meghatározása (Y)

$$\sum Y_i = 0$$

$$Y_i = f(R, L, t)$$

$$\sum M_i = 0$$

Kérdés:

- Hogyan helyezkedik el a jármű pályáívbén?
- A jármű át tud-e haladni a pályáívbén befeszülés, ill. kisiklás nélkül?
- Meddig biztonságos a kerék-sín kapcsolat?

11. Pályára engedélyezett maximális sebesség

Az engedélyezett maximális sebesség a következő tényezőktől függ:

- ágyazat vastagsága
- sín és alrendszer
- pálya állapota
- pálya-ív viszonyai, ezen belül az ívek sugara, az átmeneti ívek hossza, túlemelés mértéke, körívek egymáshoz való csatlakoztatása
- pálya legnagyobb esése
- biztosítóberendezések fajtája

A vonalhálózatra engedélyezett sebesség a korszerűség fontos jellemzője. A kissugarú pályaívekben, váltókon kitérő irányban haladáskor és a pálya javítási helyein sebességkorlátozásra van szükség. A vonalakon a pályaívekben a maximális megengedett sebesség és a túlemelés mértéke fontos összetartozó értékek.

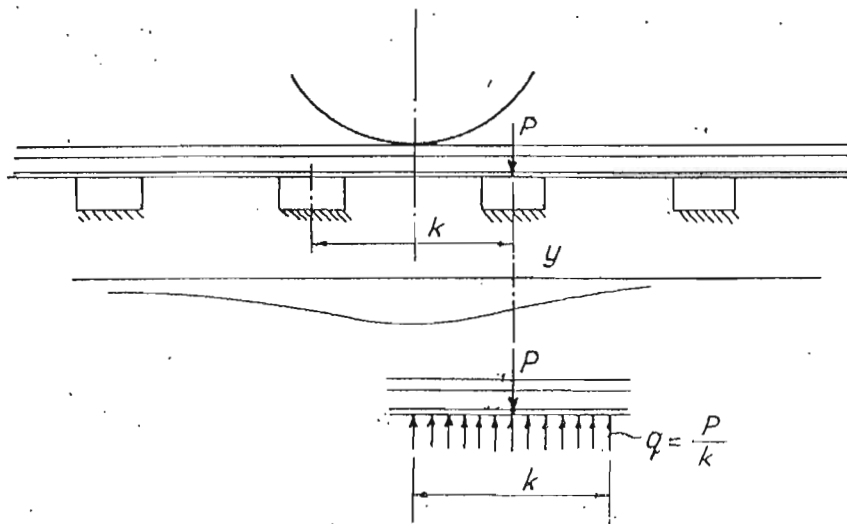
12. A pálya dinamikai hatása a járműre

A pályán haladó jármű és a pálya között kölcsönhatás létesül, amelynek eredményeként mind a pályán, mind a járművön erők keletkeznek. Ezeket az erőket a tárgyalás egyszerűsítése miatt szétválaszthatjuk statikus és dinamikus erőkre.

Már a statikus terhelés hatására is a pályán deformáció keletkezik, amely rugalmas alakváltozásnak tekinthető, ha a terhelés összhangban van a pálya megengedett tengelyterhelésével. A pálya rugalmassága függőleges irányban az ábra szerint az

$$u = \frac{q}{y} \frac{\text{N/cm}}{\text{cm}}$$

törttel jellemezhető.

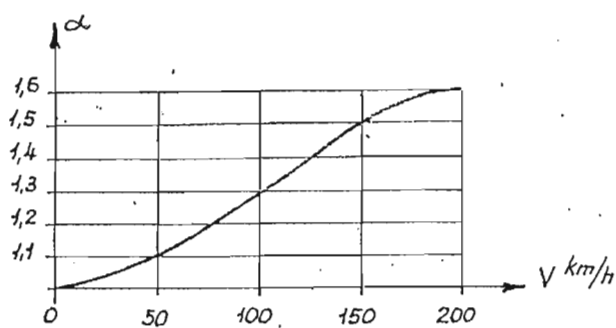
A pálya rugalmasságának hatása

Dinamikus hatások folytán a tengelyterhelések valóságos értékei jóval túlhaladhatják a statikus tengelyterhelés-értéket. Ez a következő tényezővel vehető figyelembe:

$$\alpha = \frac{Q_{\text{din}}}{Q_{\text{stat}}}$$

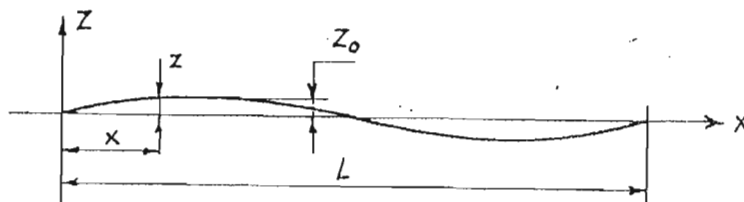
α értéke függ a pálya állapotától, a járműtől és a sebességtől. Tájékoztatóként az ábrán megadjuk α értékeit a sebesség függvényében.

Dinamikus tényező értékei

A járművön a rugózás miatt a kölcsönhatás folytán keletkező erők, ill. mozgások jóval bonyolultabb formában jelentkeznek. E helyen mindössze azt vizsgáljuk, hogy a pályahibák milyen gyorsulásokat okoznak a jármű rugózatlan részein.

Tételezzük fel, hogy a sín deformálódott alakja a függőleges síkban szabályos szinuszhullám.

Sinusz formájú pálya

Ezen a pályán átgördülő kerék középpontja közelítően a következő elmozdulást végzi a függőleges irányban:

$$Z = Z_0 \cdot \sin \alpha = Z_0 \sin \frac{2\pi}{L} x$$

Az x utat az idővel és a sebességgel kifejezve: ($x = v \cdot t$)

$$Z = Z_0 \cdot \sin \left(\frac{2\pi}{L} \cdot v \cdot t \right)$$

A függőleges gyorsulást az előbbi összefüggés kétszeri differenciálásával kapjuk:

$$A = \ddot{Z} = - \left(\frac{2\pi}{L} \cdot v \right)^2 \cdot Z_0 \cdot \sin \left(\frac{2\pi}{L} \cdot v \cdot t \right)$$

A gyorsulás legnagyobb értéke, mivel:

$$\left[\sin \left(\frac{2\pi}{L} v \cdot t \right) \right]_{\max} = 1$$

$$a_{\max} = Z_0 \left(\frac{2\pi}{L} \cdot v \right)^2 \quad \text{m/s}^2$$

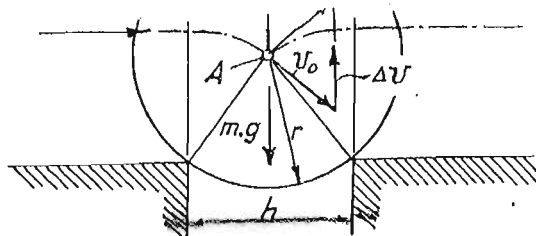
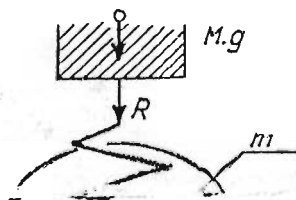
13. Sínillesztésen való áthaladás

A sínillesztésen való áthaladáskor különösen nagy gyorsulások keletkeznek. Ha a sínt teljesen merevnek tételezzük fel, a kerék középpontja két köríven mozdul el, amelynek határán töréspont található. Itt a sebesség iránya hirtelen megváltozik, az ebből adódó sebességváltozás:

$$\Delta v = v_0 \frac{h}{r}$$

Mint ismeretes, ez a mechanikai értelemben vett ütközés esetének felel meg, és rendkívül nagy erőket eredményez. A sínvégek gyorsabb elhasználódásának, „elverődésének” oka nyilvánvalóan ebben keresendő.

Megjegyezzük, hogy nagyobb sebességeknél a kerék középpontjának pályája még merev sínt feltételezve sem lehet körív, mert a létesülő inerciaerő a kereket a síntől eltávolítja.

Ennek feltétele:

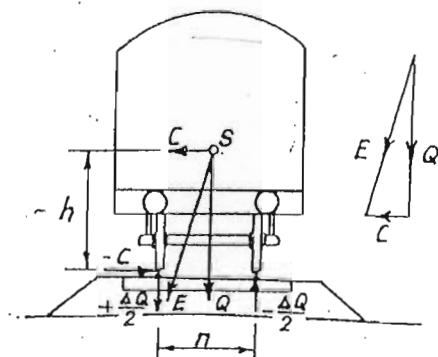
$$R + m \cdot g \cong \frac{v^2}{r} \cdot m$$

Feltételezve, hogy sínillesztésen való áthaladás közben a rugóerő R nem változik, és M.g-vel egyenlő, az előbbi kifejezésből a következő sebesség adódik:

$$v = \sqrt{r \cdot g \left(\frac{M}{m} + 1 \right)}$$

14. Dinamikus erőtani vizsgálat

Az R sugarú pályáivben haladó vasúti jármű súlypontjában, a G súlyerőn kívül a körív középpontjától kifelé mutató vízszintes irányú C centrifugális erő $C \cdot h$ erőpárja a járművet a külső sínszál körül felbillenteni igyekszik. További hatásként jelentkezik a külső sínszál túlterhelése, ami annak gyorsabb elhasználódását jelenti.

Pályáivben ható erők

A centrifugális erőnek ezeket a hatásait a külső sínszál megemelésével lehet csökkenteni. A feldőlés elleni biztonság akkor a legnagyobb (az egyenes pályán való haladásával azonos), ha a G súlyerő és a C centrifugális erő E eredője a pálya járósíkjára merőleges. Ennek feltétele a háromszögek hasonlóságából:

$$\frac{m}{n} = \frac{C}{G} = \frac{M \frac{v^2}{R}}{Mg} = \frac{v^2}{R \cdot g}$$

Ahol:

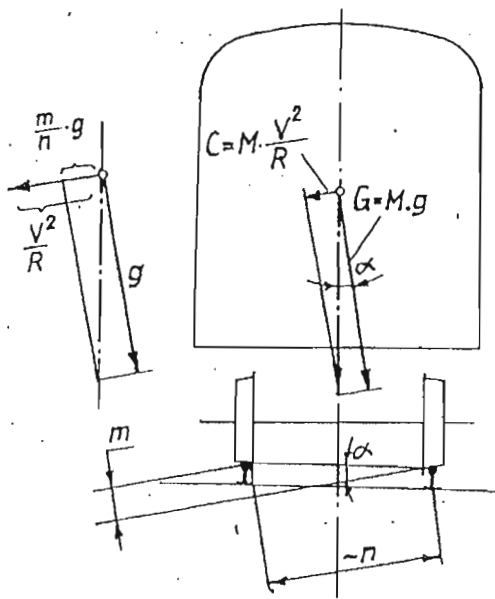
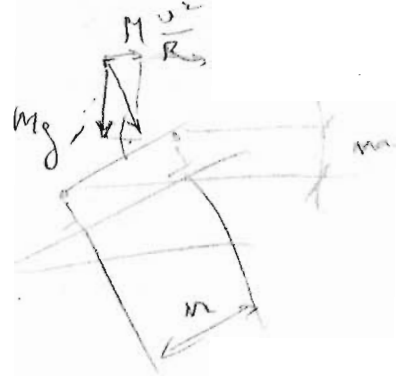
- m = a túlemelés mm-ben
- n = futókörtáv mm-ben
- v = járműsebesség m/sec-ben
- R = pályáivsugár m-ben
- M = G/g a jármű tömege

Az előző összefüggésből számítható a szükséges túlemelési érték:

$$m = n \frac{v^2}{R \cdot g}$$

A túlemelés csak egy adott sebességnél eredményez a feldőlés ellen teljes biztonságot. Ha a túlemelés kisebb, mint az előzőekben számított érték, akkor a centrifugális érték kiegyensúlyozatlan része a járművet a külső sín felé tolja el. A szabad oldalgyorsulás:

$$a_c = \frac{v^2}{R} - \frac{m}{n} \cdot g$$

$$\frac{v^2}{R} = g \frac{m}{n} \rightarrow v = \dots$$

$$\frac{v^2}{R} = g \frac{m}{n} \rightarrow a_c \rightarrow v = \dots$$

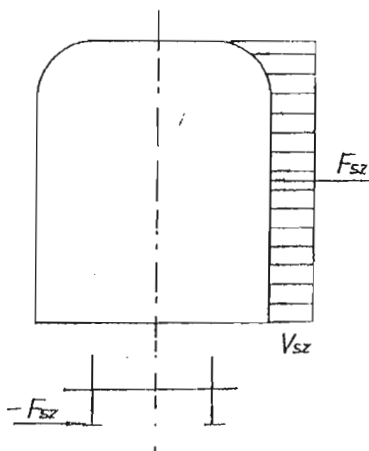
9,65 m/s!

Túlemelés hatása pályá- ívben

A valóságban alkalmazott túlemelés nagyságát, - mely kisebb, mint a legnagyobb sebességhez tartozó elméleti érték - a pályáívsugár, valamint a pályán haladó különböző jellegű járművek középsebessége alapján úgy határozzák meg, hogy a túlemeléssel nem kompenzált szabad oldalgyorsulás egy megadott értéket ne haladjon meg. A kiegyenlített szabad oldalgyorsulás más és más lehet, általában nem haladja meg a nehézségi gyorsulás egy tizedét ($0,98 \text{ m/sec}^2$).

15. A szélnyomás okozta dinamikus oldalterhelés

A jármű hossztengetyére merőleges szél által okozott dinamikus oldalterhelés tulajdonképpen nincs kizárólagos kapcsolatban a pályáivben haladáskor fellépő terhelésekkel. Kedvezőtlen esetben az a terhelés szuperponálódik a centrifugális erő hatására és együttes hatásuk már számottevő oldalterhelést jelent.

Oldalszél hatása

A feltételezett v_{sz} (m/s) sebességű oldalszél esetén a szélirányra merőleges oldalfelületre

$$p_t = \frac{\rho}{2} \cdot v_{sz}^2$$

nagyságú dinamikus nyomás, vagy másnéven torlónyomás hat.

Ahol ρ a levegő sűrűsége, amivel és átlagosan $v_{sz}=80$ km/ó sebességű oldalszéllel számolva:

$$p_t = 300 \text{ (N/m}^2\text{)-re adódik.}$$

Korszerű járművek oldalfelülete $A=70\sim 80$ (m²), ezzel az oldalfelület középpontjába koncentrált szélterő

$$F_{sz} = p_t \cdot A$$

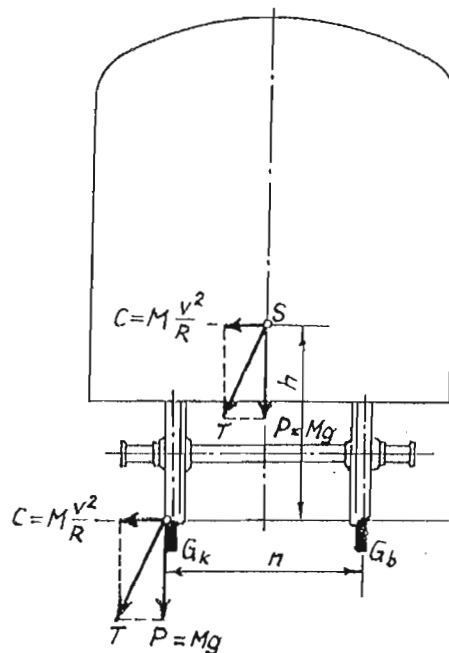
$$F_{sz} = 21000\sim 24000 \text{ N-ra adódik.}$$

Látható, hogy a szélterő nem elhanyagolható a keresztirányú terhelések vizsgálatánál, annál is inkább, mert a vele szemben ébredő megtámasztási kényszererő ugyanúgy a keréktalpakon, illetve a nyomkarima vezetőpontban ébred, mint a centrifugális erő esetén.

16. Feldőlés elleni biztonság

A járművek fejlesztésének fontos tényezője a sebesség növelése. Megnövelt sebesség mellett a jármű stabilitása a pályávekben elsőrendű szerepet játszik a közlekedés biztonsága szempontjából. Valamely járműnek annál nagyobb a stabilitása, vagyis az egyik sínszál körüli felbillenés elleni biztonsága, minél kisebb mértékben közelíti meg a centrifugális erő és súlyerő eredője a külső sínszálát.

Vizsgáljuk meg, hogy mi a határfeltétele egy R sugarú pályáivben futó jármű felbillenésének. Egyszerűség miatt a rugózás befolyásától egyelőre tekintsünk el és az egész járművet egy merev rendszernek tekintjük. A felbillenés határhelyzete akkor áll elő, ha a függőleges irányú $P = Mg$ súlyerő és a vízszintes irányban ható $C = Mv^2/R$ centrifugális erő T eredője a külső sínszál és a rajta futó kerék G_k érintkezési pontján megy át.

Ennek feltétele:

$$\frac{Mv^2}{R} : Mg = \frac{n}{2} : h$$

Ebből:

$$\frac{v^2}{Rg} = \frac{n}{2h}$$

Az összefüggés szerint mindaddig, amíg

$$\frac{v^2}{Rg} < \frac{n}{2h}$$

vagyis amíg a T eredő a pálya járósíkját a G_k és G_b pontok között metszi át, felbillenési veszély nincs, míg ha a metszéspont a G_k érintkezési ponton kívül esik, azaz :

$$\frac{v^2}{R \cdot g} > \frac{n}{2h}$$

a felbillenés be is következik. Adott v sebesség és R pályaivsugár esetén tehát a felbillenés elleni biztonság annál nagyobb, minél nagyobb az n/h viszony, vagyis minél nagyobb a számlálóban szereplő n futókörtáv és minél kisebb a nevezőben szereplő h súlypontmagasság. Ezek szerint adott nyomtáv esetén a jármű súlypontmagasságát kell csökkenteni, ha változatlan futási biztonság mellett a sebességet fokozni akarjuk.

Irodalom:

Dr. Vermes Á.: Vasúti járműszerkezetek és vasúti kocsik

Dr. Balogh V. - Dr. Sostarics Gy.: Vasúti járművek

Dr. Nagy V.: A vasúti kerék függőleges irányú és forgó mozgása a jármű haladása közben